

Društveno-ekonomska kretanja u poljoprivredi i selu planinskog područja

Prof. dr Petar Marković

Planinsko područje čini oko 44% teritorija Jugoslavije i na njemu je 1961. godine živjelo 5,768.000 stanovnika, odnosno 32% ukupnog broja stanovnika.* U planinskom području se nalazi 792.663 individualnih poljoprivrednih gazdinstava što čini 32% ukupnog broja svih gazdinstava.

OSNOVNE PRIVREDNE KARAKTERISTIKE PLANINSKOG PODRUČJA

Po nivou ekonomske razvijenosti planinsko područje znatno zaostaje za ostalim područjem. Dohodak po stanovniku planinskog područja manji je od proseka za celu zemlju za 43%, a od proseka ostalog područja je više nego dvostruko manji. Dohodak po poljoprivredniku takođe je znatno manji od opšteg proseka, a naročito od proseka ostalog područja.

U ostalom području vrednost osnovnih sredstava po stanovniku je veća za oko 70% od takvog proseka u planinskom području. Prema tome, planinsko područje se nalazi na znatno nižem nivou razvijenosti proizvodnih snaga. U tako nerazvijenoj privredi planinskog područja, vodeće mesto ima poljoprivreda. Ona u proseku daje 37% ukupnog dohotka područja, a industrija i rudarstvo (uglavnom rudarstvo) 30%. U ostalom području taj je odnos: 25% poljoprivreda, 39% industrija i rudarstvo (uglavnom industrija). Oko 95% dohotka poljoprivrede ostvaruje individualna poljoprivreda, što čini posebnu specifičnost agrarne strukture.

Računajući prema dohotku, društveni sektor čini 64% celokupne privrede planinskog područja, dok u ostalom području on sačinjava 77% privrede. Oko 90% celokupnog privatnog sektora (računato prema dohotku) čini individualna poljoprivreda, a ostalo je zanatstvo i ugostiteljstvo.

Privredna struktura, dakle, nije izdiferencirana, a to je daljnja karakteristika planinskog područja. Naročito je nerazvijen saobraćaj, a s tim u vezi i promet robe i tržište. No i pored toga, planinsko je područje, zbog svojih

* Prilog čini rezime studije autora pod istim naslovom.

izvanrednih prirodnih lepota, privlačno za domaće i strane turiste. Priliv turista u planinsko područje zadnjih je godina brži nego u ostalom području, što predstavlja značajan faktor razvoja tržišta.

Treba istaći da samo planinsko područje nije homogeno po nivou ekonomske razvijenosti. Planinski deo Slovenije je ekonomski razvijeniji od planinskog dela Makedonije, a i unutar užih rejona postoje razlike u pogledu ekonomske razvijenosti. Ali u osnovi, planinsko područje je nerazvijenije u odnosu na ostalo područje i nalazi se približno na opštem nivou poljoprivrede Jugoslavije pre rata.

Planinsko se područje u stvari najvećim delom poklapa s tzv. nerazvijenim područjima u našoj zemlji. Zbog toga, njegov razvoj, kako ekonomski tako i društveni, predstavlja interes i brigu cele zajednice.

Saobraćaj je možda najznačajniji za razvoj planinskog područja. Izgradnjom puteva ovaj rejon približio bi se tržištu i većim potrošačkim centrima, a to bi bio najveći i najsigurniji pokretač i razvoja poljoprivredne proizvodnje.

Slaba saobraćajna povezanost unutar planinskog rejona i s drugim rejonima čini da i na sadašnjem nivou proizvodnje mnogi proizvodi ostaju neiskorišteni. To se naročito odnosi na proizvode stočarstva — ovce i goveda i voćarstva — šljive. U godinama kada se postigne visoka proizvodnja ogromne količine proizvodnje propadaju ili se jedan deo proda po niskim cenama. Zbog neelastičnosti potrošnje mesa i voća i slabih mogućnosti realizacije proizvodnje, proizvođači nisu zainteresovani za povećavanje, a još manje intenzifikaciju proizvodnje.

U tesnoj vezi sa ekonomskim razvojem je i razvoj turizma. On može značajno uticati na razvoj tržišta planinskog područja.

NEKA OBELEŽJA SOCIJALNO-DEMOGRAFSKIH KRETANJA

Nije ni potrebno napominjati da je kraj ovakve privredne strukture na planinskom području poljoprivredno stanovništvo daleko najbrojnija kategorija. Ono ovdje čini 60% ukupnog stanovništva, dok u ostalom području čini 44%. Na individualnim poljoprivrednim gazdinstvima živi oko 82%, a na selu oko 87% stanovnika. U gradovima živi tek oko 13% stanovnika. Ovakva ekonomska struktura stanovništva i struktura prema domicilu u planinskom području odgovara strukturi kakvu je imala cela naša zemlja negde pre rata.*

Niži stepen aktivnosti stanovništva i visok prirodni priraštaj stanovnika su daljnje demografske karakteristike planinskog područja. Prirodni je priraštaj na planinskom području gotovo dvostruko veći nego na ostalom području. Upravo se zbog toga stalno povećava broj stanovnika koji žive na individualnim gazdinstvima, što samo povećava ionako visok agrarni pritisak. Svake godine broj stanovnika na individualnim gazdinstvima planinskog područja povećava se prosečno za 0,2%, dok se u ostalom području godišnje smanjuje za oko 0,1%. Ovakva kretanja broja stanovnika i pored intenzivnog napuštanja poljoprivrede u proteklom periodu, ukazuju da u narednom periodu treba računati i dalje s velikim brojem stanovnika u poljoprivredi i selu. Tek jedan viši razvoj proizvodnih snaga jugoslovenske privrede, pa prema tome i intenzivnija proizvodnja u planinskom području, moći će ozbiljnije da izmene kretanja u strukturi stanovništva.

* U proseku za celu zemlju na individualnim gazdinstvima živi 68% ukupnog broja stanovnika, a na selu 73%.

Oko jedne trećine stanovnika starijih od 10 godina u planinskom području je nepismeno, a u pojedinim užim rejonima ovog područja nepismenost ide i preko 45% ukupnog broja stanovnika. Kako planinsko područje predstavlja stalni izvor radne snage koja odlazi u druge rejone, nepismenost (koja je praćena niskim kvalifikacijama) utiče na određeni način i na društveno-ekonomska kretanja u privredi ostalog područja i daje na određeni način ton i ritam celokupnom ekonomskom i društvenom razvoju u našoj zemlji.

Sada se najveći deo planinskog područja nalazi, u pogledu nepismenosti, na nivou prosečne nepismenosti poljoprivrednog stanovništva pre rata, a to predstavlja društveni problem ne samo planinskog područja, već čitave zajednice.

Kako se planinsko područje u pogledu pismenosti, kao osnovnog preduslova širenja prosvete i kulture, nalazi na nivou kakav je bio pre rata, odnosno odmah posle rata, ukazuje se potreba da se na širokom planu ponovo afirmišu kursevi ne samo za opismenjavanje, već i razni poljoprivredni kursevi (zimski) u okviru zadruga, kao i druge pogodne forme obrazovanja. Za takvu aktivnost sada su uslovi daleko povoljniji nego što je to bilo ranije. Relativno razvijena mreža poljoprivrednih organizacija, škola, pa čak i poljoprivrednih instituta, obezbeđuje da se posao oko opismenjavanja, obrazovanja i stručnog osposobljavanja može uspešno izvršiti ukoliko se za jedan takav poduhvat izradi realan program.

Naročit je značaj stručnog osposobljavanja poljoprivrednika za društvenu i kooperativnu proizvodnju. Rezultati postignuti na užim rejonima (primer Instituta u Guči u zapadnoj Srbiji, koji je sa selekcionisanim krumpirom za planinske uslove izvršio ekonomsku, kulturnu i tehničku revoluciju i preporod sela u okolini, zatim primer selekcije i merinizacije ovaca u Šarplaninskom masivu koju su izvršili stručnjaci iz Skopja i Tetova, i dr.) pokazuju koliko su velike mogućnosti i na planinskom području.

POLJOPRIVREDNA PROIZVODNJA I TRŽIŠTE

Pašnjaci i livade čine oko 70% poljoprivredne površine. Takva struktura površina određuje i strukturu proizvodnje. U planinskom području stočarska proizvodnja čini 48%, dok u proseku za celu zemlju stočarska proizvodnja čini oko 40%. Ratarstvo čini 36% ukupne vrednosti (u proseku za celu zemlju 52%), voćarstvo 10% (u proseku za celu zemlju 4%) i vinogradarstvo 8%.

U pojedinim rejonima planinskog područja vodeće mesto ima ovčarska, a u drugim rejonima govedarska proizvodnja. Karakteristika stočarske proizvodnje je proizvodnja podmlatka. Priplod ovaca i goveda obavi se do početka letnjeg perioda kada se i proizvodi najveća količina zelene mase. Kako sadašnja krmna baza (zbog postojeće strukture površina i težnje da se proizvodi i hleb) ne obezbeđuje ishranu celokupnog broja stoke, planinsko područje isporučuje tržištu uglavnom podmladak (nezavršenu proizvodnju).

Po obimu tržišne proizvodnje stočarstva po gazdinstvu, planinsko područje, i pored ekstenzivne poljoprivrede i ekonomske nerazvijenosti, vrlo malo zaostaje za tržišnom proizvodnjom ostalog područja. U proseku, po jednom individualnom gazdinstvu planinsko područje isporučuje tržištu oko 136 kg žive stoke, i to: goveda 73 kg, svinja 27 kg, ovaca 34 kg i živina 2 kg.

Planinsko područje je u celini deficitno u proizvodnji pšenice i kukuruza. Proizvodnja pšenice obezbeđuje oko 30% potrebnih količina. Ostalo se kupuje, uglavnom preko trgovačke mreže. Još je veći deficit u proizvodnji kukuruza, a kukuruz se uglavnom nabavlja u međuseljačkom prometu s drugim rejonima ili kao naknada za sezonski rad. U planinskom području kukuruz se više nego u ostalim rejonima koristi za ishranu ljudi.

Strukturu vrednosti poljoprivredne proizvodnje karakteriše manje učešće troškova proizvodnje u novcu, a veće učešće troškova u naturi. Zatim, tržišna proizvodnja poljoprivrede planinskog područja čini oko 23% vrednosti ukupne proizvodnje, dok tržišna proizvodnja poljoprivrede ostalog područja čini preko 50% vrednosti proizvodnje, a u nekim užim rejonima (Vojvodina, Slavonija, okoline velikih gradova) i do 80%. Sve to ukazuje da se u planinskom području jače zadržava prirodni karakter proizvodnje u poljoprivredi i da je tržište nerazvijeno. Pitanje tržišta poljoprivrednih proizvoda predstavlja svakako jedno od centralnih pitanja razvoja poljoprivredne proizvodnje planinskog područja. »Autohtono« tržište svakako još uvek ne može biti u toj meri razvijeno (zbog strukture privrede i ekonomske strukture stanovništva) da značajnije pokrene proizvodnju, odnosno da razbije prirodnu proizvodnju. Ono i sada reguliše odnose na taj način da uslovljava malu potrošnju, pa prema tome i niske cene. U ostalim rejonima, a naročito u okolini većih potrošačkih centara, odnosi ponude i potražnje su sasvim drukčiji: mala ponuda, velika potražnja, pa se i cene formiraju na višem nivou. Takvi odnosi ponude i potražnje nameću potrebu da se razvije tržište poljoprivrednih proizvoda drugih rejonu približi planinskom, sirovinskom području. Tako kombinovano, i sada razvijeno tržište, pokrenulo bi pozitivna kretanja u proizvodnji — njeno povećavanje, intenzifikaciju, interes proizvođača da rade u poljoprivredi i dr. U tom smislu bi najznačajniju ulogu odigrala kooperacija organizacija (kolektivna) iz rejonu razvijenog tržišta i organizacija planinskog područja (koje bi najmasovnije uključile individualne proizvođače) u proizvodnji određenih proizvoda. U takvom jednom procesu bi se vršila specijalizacija, najpre društvenih organizacija a preko njih i individualnih proizvođača. Takva specijalizacija (koju vrši tržište) je ujedno i ekonomska rejonizacija. Svi drugi načini rejoniranja su administrativni i ne daju povoljne rezultate.

PROMENE AGRARNE STRUKTURE I NEKA OBILJEŽJA PROCESA REPRODUKCIJE

Na planinskom području privatni je sektor relativno zastupljeniji nego u ostalom delu zemlje. Društvena gazdinstva drže 8% ukupnih površina, odnosno samo 5% oraničnih površina. U isto vreme ona poseduju samo 1,6% ukupnog broja goveda, 2,2% ukupnog broja svinja itd. Zadruga su najrasprostranjenija gazdinstva u planinskom području.

Van društvenih gazdinstava nalazi se oko dva miliona hektara pašnjaka i livada u društvenoj svojini, što stvara široke mogućnosti razvoja društvene proizvodnje u stočarstvu, a posebno razvoja proizvodne saradnje sa individualnim gazdinstvima. Za sada je najčešći slučaj da opštine daju pašnjake individualnim proizvođačima pod zakup ili im prodaju zelenu masu. Daleko značajniji rezultati bi se mogli postići ukoliko bi se na ovakvim površinama organizovala proizvodna saradnja, u kojoj bi društvena organizacija davala

zemljište, odnosno proizvodnju pašnjaka i livada, individualnim proizvođačima, za uzgoj određene vrste stoke.

Društvena gazdinstva treba da budu osnovni pokretači razvoja poljoprivredne proizvodnje. Ona treba da pokrenu individualne proizvođače na veću proizvodnju i specijalizaciju. Da bi postigla taj zadatak, ona treba da materijalno ojača, da raspoložuje s dovoljno sredstava za svoju proizvodnju i kreditiranje proizvodnje individualnih proizvođača.

Posedovna struktura individualnih gazdinstava planinskog područja uglavnom se poklapa s posedovnom strukturom u celoj Jugoslaviji. U planinskom području je manje izražena polarizacija u posedovnoj strukturi, što je opšta karakteristika posedovne strukture u prirodnoj poljoprivredi.

U proseku individualna poljoprivredna gazdinstva planinskog područja sopstvenim dohotkom ne obezbeđuju reprodukciju gazdinstva. Od novčanog dela dohotka, posle isplate svih poreskih obaveza, prosečno po individualnom gazdinstvu ostaje oko 4.000 dinara za novu proizvodnju i sva neproizvodna ulaganja (podaci ankete u 1963/64. godinu). Novčani izdaci za tekuću proizvodnju iznose u proseku 41.000 dinara. Ulaganja u proces proizvodnje, neproizvodna ulaganja i deo lične potrošnje koji se dobavlja na tržištu obezbeđuju krediti društvenih organizacija i dohodak od rada van gazdinstva (stalni ili sezonski). U pojedinim grupama gazdinstava dohodak od poljoprivrede ne obezbeđuje ni novčane troškove tekuće proizvodnje.

Mogućnosti reprodukcije individualnog gazdinstva na sadašnjem nivou proizvodnje ukazuje na potrebu razvoja proizvodnje, kako bi ona obezbedila veći dohodak. Intenziviranjem proizvodnje, naročito stočarske, prosečan dohodak po stanovniku bi se za narednih nekoliko godina, recimo za 7—8 godina, mogao povećati za oko 70% i time dostići nivo poljoprivrednog dohotka po stanovniku koji se sada postiže u ostalim rejonima. No i tada dohodak u poljoprivredi planinskog područja bio bi manji za oko 40% od prosečnog dohotka stanovnika koji se sada ostvaruje u privredi ostalog područja. Ovi dohoci će se i dalje povećati a time će se povećavati i razlika. Sve to ukazuje da će planinsko područje, i pod pretpostavkom intenzivnog razvoja proizvodnje u poljoprivredi, u narednoj deceniji biti ekonomski nerazvijenije i da će predstavljati stalno žarište velike migracije.

Zbog toga bi trebalo nastojati da se u planinskom području cene proizvoda, naročito stočarskih, održe na nivou kakav se postiže u ostalim rejonima i da se time obezbedi društvenim organizacijama određena akumulativnost. U sekundarnoj raspodeli bi organizacije planinskog područja trebalo da budu u povlašćenom položaju. Trebalo bi i za individualne proizvođače obezbediti neke olakšice u porezu, a u realizaciji roba preko društvenih organizacija iste uslove kao i za društvene organizacije.

Oživljavanjem zadružnih štedionica radi nabavke zajedničkih sredstava za proizvodnju mogu se aktivirati sve postojeće novčane rezerve i još više vezati individualnog proizvođača za društvene odnose u proizvodnji.

Usprkos ekonomskoj zaostalosti i pretežno neutralnom karakteru proizvodnje i u planinskom se području vrše procesi postepenog raspadanja klasičnog naturalnog (autarhičnog) sela i seljaštva. Ovi su procesi u početnoj fazi, mada su u pojedinim rejonima (Slovenija, okolina bazena Sarajeva — Zenica, okolina Niša i sl.) znatno odmakli. Na njihovu brzinu, kao što je poznato, utiče razvoj celokupne jugoslovenske privrede.

Prema profesionalnoj orijentaciji omladine, već su se konstituisale tri grupe gazdinstava: ona bez omladine (sva omladina je napustila gazdinstva), ona s kojih se sva omladina školuje i, najzad, ona koja će imati naslednika na gazdinstvu, tj. koja će se i u narednom periodu reprodukovati kao individualna. Prvu grupu sačinjava oko 13% svih gazdinstava, drugu 38%, a treću 49%. U ravničarskom rejonu u prvoj se grupi nalazi oko 31% gazdinstava, a u trećoj samo 21%. Najveći broj gazdinstava u planinskom području će se, dakle, reprodukovati kao individualno gazdinstvo i u narednoj generaciji. S obzirom na to da u sve intenzivnijoj našoj privredi neće moći da nađe svoje mjesto nekvalifikovana i neškolorana radna snaga, to treba računati na dugotrajnije održavanje individualnih poljoprivrednih gazdinstava. A to nameće posebne zadatke agrarnoj politici upravo u planinskom području.

Prema profesionalnoj orijentaciji aktivnih lica, jače su se izdiferencirale dve grupe gazdinstava: gazdinstva poljoprivrednih domaćinstava i gazdinstva mešovitih domaćinstava. Prva čine 55% svih gazdinstava, a druga 45%.

Kada se sva domaćinstva (bez obzira da li imaju gazdinstvo) grupišu prema izvorima dohotka, planinsko područje ima najviše mešovitih domaćinstava (s prihodima iz poljoprivrede i iz drugih delatnosti), tj. najmanje je izdiferencirano, što je odlika ekonomski nerazvijenih rejonu.

OBLICI I PRAVCI MIGRACIJE

U celini planinsko je područje emigraciono, tj. iz ovog područja stanovništvo masovno migrira u druga područja: na sever i manje ka obali Jadranskog mora.

Individualna poljoprivredna gazdinstva napustio je u posleratnom periodu kontigent stanovnika u visini od oko 80% prirodnog priraštaja. Iako na njemu živi tek oko 32% stanovnika, planinsko je područje dalo oko 50% doseljenika u gradove. Od 2.700.000 lica, koja su u razdoblju od 1949. do 1960. godine napustila seljačka gazdinstva, 1.329.000 potječe s planinskog područja.

Struktura migranata je sledeća: sa završenom školom 417.000, s nekim završenim zanatom 285.000, ostalo u JNA 65.000 i bez kvalifikacija 562.000.

Prema projekcijama na bazi sadašnjeg broja dece i njihovog školovanja, u narednom će periodu s planinskog područja svake godine odlaziti oko 80.000 školovane omladine, tj. oko 50% sadašnjeg godišnjeg povećanja zaposlenog osoblja u privredi i javnim službama. S tim u vezi se postavlja vrlo aktuelan problem prihvatanja školovanih mladih ljudi, koji žele da napuste individualnu poljoprivredu i planinsko područje. Neophodno je razvijati privredu ovog područja, a posebno poljoprivredu, kako bi se školovana omladina zadržavala i u svom zavičaju.

Nekvalifikovana radna snaga će i dalje želiti da napušta individualno gazdinstvo i selo. (Dosada je planinsko područje dalo preko 50% ukupnog broja nekvalifikovane radne snage). Čini se da će pritisak koji će ova radna snaga vršiti na gradove i nepoljoprivredne delatnosti stvarati društveno-političke probleme, a svakako će postojati i tendencija odlaska u inozemstvo. Rešenja se mogu tražiti u razvoju poljoprivrede, gde ovakva radna snaga može naći zaposlenje i ekonomski interes u doglednoj perspektivi.

Zapošljavanje van gazdinstva je drugi masovan oblik migracije i napuštanja individualnog gazdinstva. Svaki peti privredno aktivni stanovnik individualnih gazdinstava stalno radi van gazdinstva. Oko 26% stalno zaposlenih radi u svom mestu, a ostali van svog mesta, često na daljini od više desetina kilometara. Oko 53% ove radne snage je nekvalifikovano. Ako se ovome doda i broj nekvalifikovanih koji je definitivno napustio gazdinstvo i selo, može se zapaziti da oko 70% nekvalifikovanih lica u jugoslovenskoj privredi potiče iz planinskog područja.

Preseljavanje čitavih porodica iz planinskog područja u druge, ekonomski razvijenije rejone, naročito u Vojvodinu i Slavoniju, sve više postaje karakterističan vid migracije. Ovakvi migranti prodaju zemlju po visokim cenama u planinskom području, a kupuju zemlju u ravničarskom području, gde ima dosta staračkih domaćinstava i gde je ponuda veća (pa i niža cena). Na ovaj način planinsko područje se oslobađa visokog agrarnog pritiska, koji se posebno ističe i manifestuje, zbog ekonomske nerazvijenosti, a u ravničarskom rejonu se sužavaju realne mogućnosti za otkup zemlje od strane društvenih gazdinstava.

Planinsko područje je glavni izvor sezonske radne snage, jer daje oko 50% ukupnog broja sezonskih radnika.

Prostorna pokretljivost stanovnika planinskog područja predstavlja jedan od akutnih problema, koji može u narednom periodu negativno uticati na daljnja društveno-ekonomska kretanja u celokupnoj privredi. U vrlo ozbiljnoj formi se postavlja pitanje usporavanja i kanalisanja migratornih tokova s planinskog područja. Trebalo bi sasvim zaustaviti odlazak nekvalifikovane radne snage, a svakako bi i jedan deo školovanih kadrova trebao da ostane u planinskom području i poljoprivredi. To dalje nameće sve ozbiljnije potrebu intenzivnijeg razvoja društvenih organizacija u poljoprivredi, a s tim u vezi i podruštvljavanja, pošto ove organizacije mogu trajnije da vezuju školovane stručnjake za poljoprivredu.

GDE JE IZLAZ ZA PLANINSKO PODRUČJE?

Povećavanje dohodaka je jedini realni faktor koji može uticati na usporavanje migracije. Naravno pod uslovom da povećani dohoci budu praćeni poboljšanjem ukupnih uslova života na selu, izgradnjom puteva, urbanizacijom i sl. Pri tome treba imati u vidu da će pojedina naselja, gde nema uslova da se ostvare potrebni dohoci, postepeno nestajati. Tu se radi ne samo o deagrarizaciji već i o depopulaciji pojedinih užih reiona.

Treba zapaziti da je stambena izgradnja u selima planinskog područja vrlo intenzivna, naročito poslednjih deset godina. Stare drvene zgrade zamjenjuju se zgradama od cigle i kamena po uzoru na savremene standarde. Sa novom izgradnjom nestaju i otvorena ognjišta i loši higijenski uslovi života, koji su uslovljavali veliku smrtnost dece i omladine. Može se zapaziti da ovako značajan obim stambene izgradnje nije praćen urbanizacijom, uređenjem seoskih naselja i razvojem društvenih službi. Nove zgrade se podižu na mestima gde su bile stare zgrade, udaljene jedna od druge, što smanjuje uslove društvenog života na selu.

Povećanje dohotka i poboljšanje ukupnih uslova života u selu planinskog područja, zatim povezivanje putevima i saobraćajem seoskih naselja s gradovima glavni su činioci atraktivnosti planinskog područja za deo stanovnika koji živi u njemu. Svakako da u ovom području ne može ostati ovakav odnos poljoprivrednog i nepoljoprivrednog stanovništva. Za oko 20 godina, pod uslovom intenzivnog celokupnog razvoja privrede, učešće nepoljoprivrednog stanovništva moglo bi porasti na oko 55 odsto.

Summary

SOCIO-ECONOMIC CHANGES IN AGRICULTURE AND VILLAGE IN MOUNTAINOUS REGIONS OF YUGOSLAVIA

This article is a short summary of the author's study under the same title. The study was based on the results of the direct investigation in more mountainous villages carried out by the author together with the group of his collaborators.

In the introductory part the fundamental data about mountainous region of Yugoslavia are given. It covers 44% of the national territory, there live over 32% of the total country population, there are 792,663 of individual agricultural holdings or 32% of their total number in Yugoslavia.

Out of very plentiful presented data and research results here we shall note only the most important ones:

— Mountainous region belongs, with its largest part, to the underdeveloped area of Yugoslavia. The income per capita is lower for 43% and the value of the means of production per capita for 70% than the corresponding figures for the whole country. The share of agriculture in the income of the whole region amounts to 37%, with 95% share of individual agricultural holdings. Modern communication facilities are still undeveloped not only with the other parts of the country but within the region itself too.

— Agricultural population is dominating (60%). About 87% of the region's population live in scattered villages, mostly on their own holdings (82%). The rate of natural increase is almost twice higher than in other regions of the country and about 1/3 of inhabitants older than 10 years are illiterate.

— Grassland and meadow comprise about 70% of the total agricultural surface. Livestock production makes more than 48% of the total agricultural production (sheep and cattle breeding mostly). At the same time only this branch of agricultural production produces some surpluses for the market. Wheat production in this region is deficient.

— Social sector of agriculture owns only 8% of the total agricultural surface, 5% of the total arable land, 1.6% of cattle, 2.2% of pigs, etc.

— By its own income peasants holdings can not provide a base for its own reproduction.

— As a whole the mountainous region is an emigratory region. In the postwar period 80% of the total natural increase had left this area (1,329,000 inhabitants). According to the demographic projection about 80,000 of educated young people will be leaving this region annually during the immediate future period. Every fifth member of the active agricultural population is now employed in some nonagricultural activity.

— Increase of income and the improvement of the general conditions of life, then connection of rural settlements with towns by modern roads and means of transport, are some of the decisive factors which will help and promote the progress of the mountainous region, cease the process of depopulation of its villages and recover all those economical activities that just here have the best preconditions for prosperous development.

Резюме

ОБЩЕСТВЕННО - ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ДВИЖЕНИЯ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ И В ДЕРЕВНЕ ГОРНОЙ ОБЛАСТИ

Эта статья является сводкой научного труда того же названия, который разработан на основании результатов непосредственных исследований, которые автор с группой сотрудников, провел в горных селениях Югославии.

В вступительной части приводятся основные данные касающиеся горной области Югославии: она занимает 44% территории страны, а на ней жило 32% всего населения в около 792.663 единоличных хозяйствах что составляет 32% всех крестьянских хозяйств.

Мы здесь приведем только самые главные, между подробно приведенными указателями и результатами исследований:

- Горная область принадлежит самой большей частью так называемой неразвитой территории Югославии. Доход на каждого жителя в горной области меньше среднего числа для всей страны на 43%, стоимость основных средств на каждого жителя меньше на 70%, сельское хозяйство в среднем дает 37% совокупного дохода, от чего 95% отходит на единоличное сельское хозяйство. Она имеет плохие путевые сообщения и внутри самой горной области плохо развиты коммуникации с другими районами.
- Сельско-хозяйственное население составляет большинство всего населения (60%), в селе живет приблизительно 87% жителей, а в сельских хозяйствах около 82%. Естественный прирост почти в двое выше чем в остальной области, а приблизительно 1/3 жителей старше 10 лет неграмотная.
- Пасбища и луга составляют около 70% сельско-хозяйственной площади. От всего сельско-хозяйственного производства на скотоводное отходит 48% (производство овцеводства и крупного рогатого скота). В этой отрасли производства осуществляются единственные излишки которые поставляются на рынок. В земледельском производстве горная область недочетная.
- Общественный сектор занимает всего 8% совокупных площадей, 5% пахотных площадей, 1,6% крупного рогатого скота, 2,2% свинь и т. д. Собственным доходом сельские хозяйства не могут обеспечить воспроизводство.
- В целом, горная область эмиграционная. В после военном периоде около 80% естественного прироста покинуло эту область (1.329.000). Соответственно проекциям в следующем периоде эту область в год покинет около 80.000 образованной молодежи. Каждый пятый житель активно участвующий в единоличном хозяйстве работает постоянно вне хозяйства.
- Повышение дохода и всех условий жизни в деревне, затем введение коммуникаций между деревнями и городами являются главными факторами повышения условий жизни в горной области и останавливают процесс обезлюдья селений и оживляют все те хозяйственные деятельности имеющие здесь самые лучшие условия для их развития.